

УДК 304.44:323.1-053.6

© Світлана Герегова* (Чернівці)
© Марія Іванчук** (Чернівці)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ: КУЛЬТУРНИЙ ВИМІР

Досліджено процес формування національної ідентичності молоді з акцентуванням уваги на культурному вимірі. Визначено, що ключовими засадами для формування національної ідентичності молодого покоління є історична правда; національні ідеали; почуття гідності; усвідомлення національної самобутності й толерантності до інших культур, створення нових смислів та цінностей, які не суперечать культурному досвіду українського народу. З'ясовано роль різних аспектів пам'яті та комеморації як важливих інструментів у формуванні національної ідентичності молодого покоління у сучасному українському суспільстві. Констатовано, що в умовах глобалізації та під час збройної агресії РФ проти незалежної держави Україна зростає потреба кристалізації національно-культурної ідентичності, що має ґрунтуватись на підтримці національних духовних цінностей та засадах міжкультурної комунікації.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, національно-культурна ідентичності, молодь, пам'ять.

Svitlana Herehova (Chernivtsi)
Maria Ivanchuk (Chernivtsi)

FORMATION OF THE NATIONAL IDENTITY OF MODERN UKRAINIAN YOUTH: THE CULTURAL DIMENSION

Abstract. *Today, Ukraine faces a number of challenges, including: protection of territorial integrity, formation of a nation, and increasing the level of personal responsibility of citizens for the future of an independent state. This actualizes the problem of the formation of the national identity of the youth, which acquired special importance in the conditions of the Russian-Ukrainian war.*

The importance of the problem of forming the national identity of youth is emphasized in a number of normative and legal documents. The analysis of the works of the psychological and pedagogical direction makes it possible to understand the concepts of «consciousness», «identity», «national identity», «cultural identity» in relation to the formation of the personality and their combination into the construct «national-cultural identity».

The concept of «identity» was introduced into scientific circulation by the American psychologist E. Erikson and developed by domestic scientists in the context of Ukrainian culture. The process of identity formation is an important component of the general age-related development of the personality. Self-identification of an individual occurs throughout his life: under the influence of family, friends, environment, during studies, communication at work, reading books, visiting museums, etc. The period when the «I» of a teenager is formed against the background of socio-cultural processes taking place in society can be considered especially vulnerable.

* к.і.н., доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

PhD in History, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
orcid.org/0000-0001-7906-475X
e-mail: baskos@ukr.net

** д.психол.н., професор кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Doctor of Psychology, Professor, Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
orcid.org/0000-0002-8104-9724
e-mail: maria.ivanchuk@chnu.edu.ua

Cambridge University professor M. Hibernau revealed the concept of «national identity» and described its five dimensions. Among which, in the context of the problem, we are interested in the second — cultural dimension. It determines the identification of a person through grouping into groups, each of which has elements of a special culture for it: values, customs, traditions, rites and rituals, a language with its characteristics, which causes a powerful emotional unity.

Individual and collective memories, places of memory and commemorative practices contribute to the knowledge of Ukraine's past and are a tool for establishing the national and cultural identity of young people.

It is worth considering the factor of the possibility of changes in the national and cultural identity of an individual, which directly depends on the influence on his consciousness of the cultural features of his new place of residence. Therefore, the forced emigration of Ukrainian families abroad during the aggression of the Russian Federation threatens the loss of a considerable number of the young generation for Ukraine. An important aspect of preserving the national and cultural identity of Ukrainian youth abroad in the conditions of globalization is their awareness of their own spiritual values and intercultural communication skills.

In the conditions of Ukraine's struggle to preserve its independence, the active formation of a national identity is taking place, which is based on the support of the culture and language of the Ukrainian ethnic group, the education of patriotism, and formation of the Ukrainian political nation.

Keywords: *identity, national identity, national-cultural identity, spiritual values, Ukrainian youth, cultural memory.*

Постановка наукової проблеми. Україна сьогодні стикається з низкою викликів, серед яких: захист територіальної цілісності, становлення нації та підвищення рівня особистої відповідальності громадян за майбутню незалежну державу. Це актуалізує проблему національної ідентичності українського суспільства, яка, без сумніву, набула особливого значення в умовах війни, розв'язаної РФ проти України. Внаслідок цілеспрямованих агресивних дій ворога відбувається постійне нищення унікальних пам'яток національної культури, культурно-мистецьких установ, а також освітніх закладів, які покликані формувати національний світогляд молодого покоління України. На нашу думку, агресія ворога значною мірою стала можливою через відсутність чіткої національної позиції та поширення маргінальних настроїв у певній частині молоді з південних і східних регіонів країни, що й зумовлює необхідність наукової розвідки, присвяченої дослідженню проблеми формування національної ідентичності молоді у її культурному вимірі.

Розроблений науковцями-педагогами конструкт «національно-культурна ідентичність» заслуговує на увагу дослідників, проте його необхідно розглядати як предмет міждисциплінарного дослідження. Крім цього, варто зробити акцент на різних аспектах пам'яті як інструменту для формування національної ідентичності молодого покоління у сучасних умовах боротьби України за збереження власної самобутності та незалежності.

Аналіз останніх досліджень. З початку порушення кордонів суверенної України у 2014 р. активізувались зусилля істориків, філософів, політологів щодо продукування нових досліджень, присвячених проблематиці національної ідентичності.

Розуміючи важливу роль освіти у формуванні національної ідентичності молодого покоління, поглибили дослідження з означеної проблематики й учені-педагоги. У цьому контексті становить неабиякий інтерес ґрунтовна монографія Г. Філіпчука «Національна ідентичність: культурно-освітній вимір»¹. Упродовж тривалого часу досліджує психолого-педагогічний аспект особистісної й національної ідентифікації та національної Я-концепції особистості І. Бех², що знайшло відображення у виробленій ним, у співпраці з К. Журбою, «Концепції формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах»³. Результатом подальшої їхньої роботи у цьому напрямку та авторів О. Докукіної, С. Федоренко, І. Шкільної стала монографія «Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка»⁴. Сутність та структуру національно-культурної ідентичності особистості розкрили у своїх статтях В. Чернуха⁵, В. Желанова та О. Матвієнко⁶. Визначаючи національно-культурну ідентичність як феномен, зробила аналіз вітчизняного дискурсу означеної проблеми Л. Канішевська⁷. Після початку повномасштабної агресії РФ в Україну, дослідження названої проблематики отримали новий імпульс. Так, присвятили свої праці питанню формування національної ідентичності молодого покоління в умовах російсько-української війни К. Журба⁸, С. Бойко⁹ та ін.

Проте відсутність у вищезазначених працях аналізу таких важливих аспектів у процесі формування національної ідентичності молоді у культурному вимірі, як пам'ять та комеморації, пояснює використання у нашому дослідженні попередніх напрацювань однієї із авторів — історика С. Герегової¹⁰, присвячених окремим аспектам культурної пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Увага держави до питання формування національної ідентичності молоді підкреслюється у ряді нормативних та нормативно-правових документів, насамперед

у Конституції України (стаття 11, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості), у Законі України «Про освіту» (2017, із доповненнями), у низці розпоряджень Кабінету Міністрів України, постанов Верховної Ради України, де йдеться про повагу до державних символів України, про вшанування Героїв України та інформування суспільства про подвиги українських військових, формування громадянської позиції, вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді тощо. Окремо варто наголосити на Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), на Указі Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019), Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» (2020), де зроблено акцент на формуванні у молоді національної ідентичності, що є надважливим для зміцнення українського суспільства.

У сучасних умовах, коли РФ проводить активну пропагандистську роботу через засоби масової інформації та інтернет-ресурси, коли вона цілеспрямовано насаджує свій проросійський вплив як на тимчасово окупованих українських територіях з 2014 року, так і знаходячи слабкі місця у культурному просторі України загалом, стала нагальною потреба розстановки нових акцентів у низці раніше прийнятих до виконання документів у галузі освіти.

У прийнятому Законі України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX: «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначається: «Національна українська ідентичність — це стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями»¹¹. Цей Закон посилює спрямування системи освіти на виконання пріоритетних завдань, враховуючи актуальність запитів українського суспільства щодо виховання майбутніх захисників своєї країни із чіткою громадянською позицією та сформованими національними цінностями.

Орієнтиром для формування національної ідентичності молодого покоління слугує низка документів ЮНЕСКО, в яких приділена увага культурним досягненням і питанням національної ідентифікації, акцентована увага на значенні культурної спадщини для людства загалом та кожної людини зокрема, розмаїтті форм культурного самовираження та зростанні ролі міжкультурної комунікації.

Розглядаючи теоретичні питання національно-культурної ідентичності та її конструювання у практичній площині, варто окреслити сутність самого поняття «ідентичність», її національної і культурної складової та, зрештою, їхнього поєднання у національно-культурну.

Ідентичність — це внутрішній, суб'єктивний стан людини, що відображає її усвідомлення себе як цілісної, постійної особистості, здатної зберігати самототожність. Важливим аспектом ідентичності є переживання, які формують відчуття стабільності, оскільки ідентичність пов'язана зі структурною цілісністю особистості, вона тісно переплітається з ідентифікацією — процесом і механізмом, що забезпечують її формування.

Існують два важливі вектори ідентичності: особистісний та національний, що, на нашу думку, є взаємодоповнюючими.

Обґрунтовуючи сутність та структуру ідентичності особистості, сучасні дослідники використовують поняття «ідентичність» у трактуванні американського психолога Е. Еріксона¹², котрий уперше увів це поняття до наукового обігу. Так, він стверджував, що основою ідентичності є тотожність, проте вона змінюється разом із особистістю в процесі її розвитку. Его-ідентичність має психосоціальну природу, а її формування залежить як від внутрішніх конфліктів особистості, так і від впливу зовнішнього середовища, зокрема спілкування з ровесниками.¹³

Під час цього процесу молоді люди прагнуть зміцнити свої соціальні ролі, інтерпретуючи попередні звички й образи із сучасними ідеалами. Нерідко це супроводжується занепокоєнням через те, як вони виглядають в очах інших, і як їхні уявлення про себе співвідносяться із зовнішніми очікуваннями. Почуття Его-ідентичності виражається у впевненості особи в тому, що її внутрішня цілісність відповідає зовнішнім оцінкам значущих людей. Тут можна виділити такі основні аспекти: 1) Внутрішня тотожність. Молодь повинна постійно сприймати себе як цілісну особистість, поєднуючи минулий досвід із майбутнім; 2) Визнання з боку інших. Значущі люди мають бачити в особистості цілісність, що додає впевненості у прийнятті її суспільством; 3) Узгодженість

внутрішнього і зовнішнього. Відчуття себе має підтверджуватися через взаємодію з іншими за допомогою зворотного зв'язку.

Процес формування ідентичності є важливою складовою загального вікового розвитку особистості — це поступовий перехід від невизначеної до зрілої ідентичності, що стає основою для формування впевненої, зрілої особистості.

У процесі становлення особистості, коли людина перебуває «у пошуку себе» й формує власне ставлення до себе та інших, її ідентичність може піддаватися певним випробуванням: на етапі невизначеної ідентичності людина проходить період сумнівів щодо свого місця та ролі в суспільстві, перш ніж свідомо обрати власну ідентичність. Такий стан дозволяє уникнути автоматичного включення у соціальне середовище і сприяє свідомому вибору. Сумніви щодо власної ідентичності передусім пов'язані зі змінами в соціальній ситуації, вимогами середовища чи новими суспільними очікуваннями.

Нездатність досягти особистої ідентичності може призвести до кризи ідентичності, яка може проявитися у певних труднощах, зокрема й відчутті власної непотрібності, деперсоналізації та відчуженості. Тоді молодь може тяжіти до негативної ідентичності — протилежної тій, яку пропонують батьки чи оточення. Проте такого роду невдачі не означають незворотного «провалу» в житті: навпаки, можуть сприяти розвитку внутрішньої сили для подолання майбутніх викликів. Позитивним результатом подолання кризи є формування вірності — здатності дотримуватися своїх обіцянок і цінностей, навіть у складних обставинах. Вірність стає основою ідентичності, допомагаючи молоді приймати моральні та суспільні цінності, які формують їхню життєву ідеологію. Ідеологія, у свою чергу, надає молодим людям чіткі відповіді на запитання: Хто я? Куди йду? Ким хочу стати? Яким може бути моє місце у суспільстві?

Згідно із визначенням, вміщеним у Енциклопедії сучасної України, національна ідентичність це: «Ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає у результаті сформованої системи уявлень щодо традицій, культури, мови, політики, а також прийняття групових норм і цінностей. Головним ідентитетом національної ідентичності є національна свідомість. За змістом національна ідентичність — сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих й артикульованих більшістю громадян країни. Вона має власні засади в конструюванні індивідом своєї тотожності. Вибір національної ідентичності обумовлений політичними, економічними, соціальними й історичними чинниками, що робить її рухомою»¹⁴.

На думку професора Кембриджського університету М. Гібернау, національну ідентичність варто розглядати у кількох вимірах: психологічному, культурному, територіальному, історичному та політичному. Якщо перший вимір (психологічний) «витікає» з розуміння існування певної сформованої групи, основою якої стала відчута всіма членами цієї групи близькість, належність до однієї нації, то другий (культурний) — визначає ідентифікацію людини через об'єднання у групи, які мають елементи певної культури: цінності, звичаї, традиції, ритуали, обрядові практики, мова з її особливостями, що зумовлює потужний емоційний взаємозв'язок. Спільна культура сприяє створенню почуття солідарного співжиття членів окремої спільноти, що дає їм можливість розуміти і сприймати одне одного як належних до однієї нації, яка відрізняється від інших. Третій (історичний) презентує гордість членів групи за своє славне глибоке минуле, наближуючи сучасне покоління до предків, зміцнюючи суб'єктивну віру про належність до великої давньої родини. Четвертий (територіальний) — стверджує локально-територіальну прив'язаність певної особи чи спільноти. Останній — політичний вимір національної ідентичності презентує зв'язок особи або спільноти з власною державою, що «виникла уже за новітньої доби та виконувала завдання культурної та мовної гомогенізації населення»¹⁵.

Аналізуючи схарактеризовані дослідником виміри національної ідентичності та застосовуючи їхній зміст до нашої проблематики, можна стверджувати, що для українців у сучасних умовах відбувається або актуалізація одного з них, або певне переплетіння різних вимірів власної національної ідентичності.

Національна ідентичність особистості — це усвідомлення людиною своєї приналежності до нації та держави, що базується на стійкому емоційному зв'язку з національною спільнотою. Вона включає широкий спектр індивідуальних і колективних зв'язків, історичних уявлень, культурних традицій і національних ідей. Національна ідентичність дозволяє людині ототожнювати себе з певною спільнотою, яка має власну історію, мову, культуру та символічну пам'ять. Вона виступає одним із найважливіших мотиваційних чинників поведінки.

Показовим прикладом у цьому випадку може слугувати практична складова діяльності науковців, які присвятили чимало із своїх доробків проблемі національної ідентичності у культурно-освітньому вимірі. Так, вислів академіка Г. Філіпчука: «Щоби бути гідним європейцем, насамперед слід стати гідним Українцем, шануючи достоїнство свого Роду і Народу!», що прозвучав під час однієї із зустрічей із здобувачами вищої освіти факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, став своєрідним рефреном не лише для становлення національного світогляду здобувачів, а й для їхньої подальшої місії як учителів-істориків, наставників у справі формування національної ідентичності учнівської молоді. До речі, один із підрозділів видання Г. Філіпчука «Національна ідентичність: культурно-освітній вимір» має назву: «Національна ідея — цінність Роду і Народу», де учений робить такий важливий висновок: «Треба свято вірити, що Україна стане великою європейською Нацією, коли утвердиться суспільно-державна значущість національної ідеї. Саме вона і стане найвідданішим «вартовим» державності, ідентичності Українського народу».

Що може слугувати виміром рівня усвідомлення людиною приналежності до певної нації? На думку В. Чернухи, це є: «національна свідомість, що передбачає потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, стереотипи, почуття, настрої, звичаї і традиції членів цієї спільноти, які проявляються в повсякденному житті та діяльності. Усі ці компоненти перебувають в тісній єдності та нерозривно взаємопов'язані»¹⁶.

Попри те, що члени нації не знають усіх своїх співвітчизників, між ними існує символічна солідарність, яка стає особливо потужною в періоди важких випробувань. Нація як специфічна асоціація людей має унікальні ресурси для саморозвитку та самозбереження. Її підтримують соціальні групи, громадські організації (культурні, професійні, релігійні тощо) та держава, які спільно сприяють її зміцненню та процвітанню.

У процесі формування стійкої позиції особистості значна роль належить закладам усіх ланок освіти. Так, визнаючи Дитину як найвищу цінність, І. Бех та К. Журба у розробленій Концепції, про яку йшлося вище, наголошують: «Надзвичайно важливими є активізація діяльності вихователів, батьків, членів громадських організацій; створення національно-культурного виховного середовища, спрямованого на формування національної свідомості і самосвідомості; формування національної позитивної Я-концепції дитини (реалістичний образ «Я», самооцінка, національна гідність, самоповага, самозахист, саморегуляція, самореалізація), посилення виховного потенціалу позакласної діяльності шляхом створення і використання особистісно орієнтованої методики формування у зростаючої особистості усіх компонентів національно-культурної ідентичності; педагогічно доцільному використанні засобів мистецтва з метою виховання Я-національного)»¹⁷. Науковці визначають феномен «національно-культурна ідентичність» як суб'єктивне відчуття належності до українського народу, нації, прийняття моральних цінностей, що характеризуються ототожненням і уподібненням, формуванням відповідної національної Я-концепції.

Беручи до уваги, що культурна ідентичність особистості це — внутрішнє уявлення людини про себе як про частку певної культурної спільноти, котра формується в результаті впливу культури, до якої вона постійно/тимчасово належить, варто врахувати можливість її зміни, що безпосередньо залежить від місця її перебування/проживання. Це, більшою мірою, спостерігається під час вимушеної міграції всередині держави або еміграції (сподіваємось, що тимчасової) українців за кордон. Так, потрапляючи у соціокультурне середовище іншої країни, особа з нестійкою власною ідентифікацією може кардинально змінити свою культурну ідентичність, «вбираючи» у себе нові віяння глобалізаційних процесів нової для себе культури. Це може привести або до повної адаптації особи до нової спільноти, або до її кризового стану, у зв'язку із несприйняттям нової, незрозумілої, іноді й небажаної для неї культури.

На жаль, для позитивних засад формування національно-культурної ідентичності існують неабиякі загрози, які або збільшуються, або зменшуються впродовж певного часового періоду. За словами М. Степико: «Українське суспільство є полікультурним зі складною структурою ідентифікацій, які не завжди мають спільні національні засади»¹⁸. Крім цього, з точки зору пограничного регіону, як наголошує дослідниця І. Шкільна: «Існує загроза протиставлення національно-державним цінностям регіональних (локальних), небезпека конфліктів, маргіналізація, міграція населення, розмитість національно-культурної ідентичності, вплив іншої культури, асиміляція та дифузність з іншими народами. Загрози лінгвістичній ідентичності проявляються як мовні проблеми — у поганому знанні державної мови, домінуванні іншої сусідської мови та широкому використанні суржику»¹⁹. Тому основними векторами формування національно-культурної ідентичності молодого покоління у пограниччі мають бути: розширення спектра спілкування українською мовою, стабільний доступ до правдивої інформації; надання навичок

самосвідомості, національної гідності, гордості за власну культурну самобутність, терпимості та толерантності стосовно представників інших культур тощо. На нашу думку, ці особливості можна розглядати не лише з точки зору пограниччя, а й в умовах вимушених міграцій населення України під час російсько-української війни.

Підтвердженням цього можуть бути слова дослідниці К. Журби, котра розкриває суть національної ідентичності зростаючого покоління в умовах воєнного стану, як «суб'єктивні переживання належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей через ототожнення і формування відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватися правами і свободами, справедливості, відповідальності, любові до України та бажанні пов'язати свою долю з долею України»²⁰.

Важливо розуміти, що національна ідентичність не з'являється у суспільстві сама по собі: існує чимало факторів, що сприяють її формуванню та збереженню. Ядром формування національної ідентичності вважаємо пам'ять у її різноманітних проявах. Через пам'ять відбувається пізнання минулого.

Не заглиблюючись у різночитання поняття «пам'ять» та характеристики її видів, варто усвідомлювати, що ідентичність формується завдяки пам'яті усіх або більшості членів колективу/суспільства як «сукупність уявлень про минуле, яку поділяють (чи бодай розуміють) члени спільноти, інтерпретуючи за допомогою певних інструментів і надаючи їй поле для відтворення через систему освіти, медіа та практики вшанування минулого»²¹. Нас більше цікавить саме практичний бік цієї проблематики: прояви пам'яті й пам'ятання, котрі відбуваються в українському суспільстві, та їхній вплив на формування національної свідомості членів спільноти.

Пам'ять створює особливий зв'язок між поколіннями, зберігаючи для кожного з них інформацію про історичне минуле, що слугує «сховищем» різноманітних знань та культурних цінностей для збереження нащадками спільної ідентичності. Тому важливо, розкриваючи це «сховище» та оберігаючи від чужого втручання, водночас правдиво доносити його ціннісний зміст до майбутніх поколінь. Інструментом тут виступає насамперед культурна пам'ять, яка може бути індивідуальною або ж колективною.

Кожна людина формується у співтоваристві й, завдяки комунікації та власним емоціям, отримує у спадок певні культурні цінності та знання, які уможливають відтворення у її свідомості того, що відбувалось у минулому й було нею пережите, побачене, почуте... Пригадування — це не просто функція пам'яті, це здатність людини, свідомо аналізуючи певні події або дії, розмірковувати про потребу відтворення цього минулого у дійсності.

Як індивідуальна, так і колективна пам'ять спонукає до розуміння та «незабуття» усталених віками норм, традицій, суспільного й культурного життя з цінностями різних періодів, й таким чином уособлює інформаційну функцію культури «за вертикаллю», тобто від минулого до майбутнього, від покоління до покоління, що сприяє формуванню національно-культурної ідентичності. Варто наголосити на залежності колективної пам'яті від змін, що відбуваються у соціумі у певний момент історичного розвитку та за участі певних соціальних груп. Це призводить до «активізації» і навіть «сплеску», або до «адаптації» до конкретних умов й, нерідко, навіть «деградації», що є негативом у поступальному розвитку будь-якого суспільства. Боротися з досвідом загального забуття й покликана культурна пам'ять. Так чи інакше, культурна пам'ять, як індивідуальна, так і колективна, не може існувати й без семіотичної, що обумовлює пам'ятання через певні знаки-символи: мова, музика, зображення тощо, котрі є основою у скарбниці культурних цінностей. Водночас існує тісний зв'язок цих функцій з комунікативною, яка «діє», як правило, в межах трьох поколінь.²²

Справжній інтерес до власного минулого стимулює процес відродження історичної пам'яті народу, який був позбавлений можливості знати свою справжню історію та культуру за тоталітарної доби. У цьому контексті актуалізується теза про те, що цілісність та згуртованість нації обумовлюється наявністю такого важливого фактора, як національна свідомість, що, на думку історика Г. Касьянова, є «уявленням про себе, як про національну спільноту /.../ Коли особистість вважає себе частиною такої спільноти, можна стверджувати про факт існування національної свідомості»²³.

Згідно із твердженням французького науковця П'єра Нора, для історії пам'яті необхідною є якісна «інвентаризація національної пам'яті», що формує концепти національної ідеї у символах, монументах, національних святах, мистецьких творах, місцях пам'яті, які в широкому сенсі включають в себе елементи історії та культури з формуванням осередків пам'ятання. Уперше увівши термін «місця пам'яті» у своїй однойменній багатотомній праці (фр. *Les Lieux de Memoire*), він

наполягав: «Місця пам'яті повинні допомогти подолати розриви між історією і справжньою пам'яттю, повернути відчуття зв'язку з минулим, а тим самим подолати віддаленість минулого і сьогодення»²⁴.

Зрештою, місця пам'яті стають частиною культурної спадщини, через яку ретранслюється сама пам'ять. Музейні експозиції та різного роду колекції, архівні матеріали і документи, поховання відомих осіб з автентичними написами на їхніх надгробках тощо, шляхом пробудження візуального інтересу, покликані викликати у відвідувачів, насамперед у молодого покоління, певні інтенції, допомагаючи зрозуміти існуючий тісний зв'язок минулого із сьогоденням²⁵.

На нашу думку, розуміння молодим поколінням потреби збереження того, що вписано у національну скарбницю твого народу, є одним із дієвих інструментів формування національної ідентичності у її культурному вимірі. Цьому слугують й комеморативні практики, які застосовуються на рівні держави, громади, міста або навіть окремих співтовариств людей та за допомогою яких у суспільстві зберігається і передається пам'ять про минуле.

Без сумніву, пам'ять закарбовує емоції, зокрема радість від власних або спільних здобутків, маленьких та великих перемог; співпереживання від втрат з готовністю прийти на допомогу, жертвовністю та підтримкою, якої так бракує сьогодні тим членам українського суспільства, котрі в силу обставин опинились на тимчасово окупованих територіях й змушені приховувати свою справжню ідентичність, щоб вижити... Найбільш негативно це впливає на емоційний стан ще не сформованої дитячої психіки, що використовує в своїх інтересах держава-агресорка, намагаючись перетворити українських дітей на манкуртів.

Тому доцільним для використання на практиці в умовах викликів сьогодення вважаємо твердження дослідниці С. Бойко про те, що «саме українознавча компетентність є одним із ключових факторів безпеки української нації, яка проявляється у внутрішньому факторі — національній самоідентифікації, що втілюється у почуттях-цінностях «Я — Українець» та «Ми — Українці». Сутність цих почуттів та цінностей полягає у дієвій причетності особистості до своєї нації, до роду у широкому розумінні цього слова»²⁶.

Як настанову для педагогів та вихователів у формуванні національної ідентичності молодого покоління варто згадати слова відомого дослідника історії культури І. Огієнка про роль у цьому процесі рідної мови: «Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою. Особа, що не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо ціле життя буде безбатченком, і справи рідної нації їй будуть чужі»²⁷.

У сучасних умовах боротьби проти зухвалого й агресивного ворога, коли існує нагальна потреба згуртування українців навколо національної ідеї, варто розвивати у молодого покоління почуття національної гідності та національної гордості: разом із розумінням самотності власної нації у співтоваристві різних народів має бути сформовано чітке прагнення максимально сприяти розвитку та збереженню власних традицій, мови, матеріальної та духовної культури.

Висновки. Ідентичність розвивається впродовж усього життя людини, її формування відбувається під впливом та у взаємодії із соціальним середовищем, сім'єю, оточенням, культурними цінностями і власним життєвим досвідом. Формування національної ідентичності базується на історичному ґрунті, культурній пам'яті, на сучасних практиках пригадування, що у комплексі створює підґрунтя для образу того майбутнього, яке, зрештою, проектується нашими діями сьогодні.

Під час агресії РФ проти незалежної держави Україна зросла потреба кристалізації національної ідентичності, яка має ґрунтуватись насамперед на підтримці мови і культури українського народу. Враховуючи фактор масового «розпорошення» українців по світу, надважливим аспектом збереження національно-культурної ідентичності української молоді за кордоном є глибоке усвідомлення нею власних духовних цінностей, щоб не «розчинитись» у глобалізаційних тенденціях європейської та світової культури.

Такі аспекти, як розуміння основних віх української історії, любов до рідної землі, традицій, обрядів та символів свого народу; оволодіння рідною мовою та віра у духовну силу української нації, є ознаками поєднання національного та культурного в ідентичності, що обумовлює потребу подальшого дослідження конструкту «національно-культурна ідентичність».

¹ Г. Філіпчук, *Національна ідентичність: культурно-освітній вимір* [National identity: cultural and educational dimension], Чернівці, ДрукАрт, 2016, с. 275.

² І. Бех, *Особистість у просторі духовного розвитку* [Personality in the space of spiritual development], Київ, Академвидав, 2012, 256 с.

³ І. Бех, К. Журба, *Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності в загальноосвітніх навчальних закладах* [The concept of formation of adolescents' national and cultural identity in secondary schools], in «Гірська школа українських Карпат», 2017, т. 16, с. 24-33.

- ⁴ К. Журба, І. Бех, О. Докукіна, С. Федоренко, І. Шкільна, *Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка* [National and cultural identity in the formation of a teenager], Київ, 2019, 150 с.
- ⁵ В. Чернуха, *Національна ідентичність як індикатор сформованої особистості* [National identity as an indicator of a formed personality], in «Національна ідентичність як проблема науки й освіти», Київ, ІОД НАПН України, 2020, с. 308.
- ⁶ В. Желанова, О. Матвієнко, *Національно-культурна ідентичність особистості: сутність та структура* [A personality's national and cultural identity: essence and structure], in «Інноваційна педагогіка», 2022, вип. 49, т. 1, с. 17-20.
- ⁷ Л. Канішевська, *Феномен «національно-культурна ідентичність» як проблема сучасного педагогічного дискурсу* [The phenomenon of «national-cultural identity» as a problem of modern pedagogical discourse], in «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного університету імені Івана Франка», 2020, 34 (3), с. 204-210.
- ⁸ К. Журба, *Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації* [Formation of national identity of a growing individual in conditions of martial law: experience of experimental implementation], in «Вісник НАПН України», 2023, т. 5, № 1, с. 1-6.
- ⁹ С. Бойко, *Формування національно-культурної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни* [Formation of the National and Cultural Identity of Ukrainian Youth in the Context of the Russian-Ukrainian War], in «Українознавчий альманах», 2022, вип. 30, с. 17-22.
- ¹⁰ С. Герегова, *Репрезентація постаті Юрія Федьковича у культурній пам'яті Чернівців* [Representation of the figure of Yuriy Fedkovych in the cultural memory of Chernivtsi], in «Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія», Чернівці, Чернівецький університет, 2022, № 2, с. 104-113; С. Герегова, *«Місця пам'яті» як носії історичного минулого та основа творення майбутнього* [«Memory places» as bearers of the historical past and the basis of creating the future], in «50-річчя Всесвітньої спадщини: уроки минулого, виклики сьогодення та перспективи. Збірник тез та матеріалів конференції (м. Чернівці 7-8 грудня 2022 р.)», Чернівці, Чернівецький національний університет, 2023, с. 68-71.
- ¹¹ Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [Law of Ukraine «About the main principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity»], Київ, 2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
- ¹² E. Erikson, *Identity and the life cycle*, New York, Norton, 1980, № 109, p. 270-271.
- ¹³ *Теорії розвитку особистості Еріка Еріксона: вісім стадій розвитку особистості* [Erik Erikson's theories of personality development: eight stages of personality development], URL: <https://www.alife.com.ua/teoriyi-rozvytku-osobystosti-erika-eriksona-visim-stadij-rozvytku-osobystosti/>
- ¹⁴ О. Стегній, *Національна ідентичність* [National identity], in «Енциклопедія Сучасної України», Київ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020, URL: <https://esu.com.ua/article-71062>
- ¹⁵ М. Гібернау, *Ідентичність націй* [Identity of nations], Київ, Темпора, 2012, с. 21-38.
- ¹⁶ В. Чернуха, *Національна ідентичність як індикатор сформованої особистості*, с. 308.
- ¹⁷ І. Бех, К. Журба, *Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності в загальноосвітніх навчальних закладах*, с. 32-33.
- ¹⁸ М. Степико, *Українська ідентичність: феномен і засади формування* [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation], Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, НІСД, 2011, с. 33.
- ¹⁹ І. Шкільна, *Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя*. [Formation of national and cultural identity of senior adolescents in the condition of the border], in «Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді», 2018, вип. 22, с. 301-302.
- ²⁰ К. Журба, *Формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах воєнного стану: досвід експериментальної реалізації*, с. 1-6.
- ²¹ О. Довгополова, *«Місця пам'яті» та пошуки себе* [«Places of memory» and the search for self], URL: <https://www.verbum.com.ua/03/2019/memory-places/our-searching-for-the-self/>
- ²² С. Герегова, *Репрезентація постаті Юрія Федьковича у культурній пам'яті Чернівців*, с. 105-106.
- ²³ Г. Касьянов, *Теорії нації та націоналізму* [Theories of nation and nationalism], Київ, Либідь, 1999, с. 95.
- ²⁴ P. Nora, *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*, in «Representations», 26, p. 9.
- ²⁵ С. Герегова, *«Місця пам'яті» як носії історичного минулого та основа творення майбутнього*, с. 68-71.
- ²⁶ С. Бойко, *Формування національно-культурної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни* [Formation of the National and Cultural Identity of Ukrainian Youth in the Context of the Russian-Ukrainian War], in «Українознавчий альманах», 2022, вип. 30, с. 17-22.
- ²⁷ І. Огієнко, *Наука про рідномовні обов'язки* [The science of native language duties], Львів, Фенікс, 1995, с. 26.

References

1. Bekh I., *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku* [Personality in the space of spiritual development], Kyiv, Akademydav, 2012, 256 s.

2. Bekh I, Zhurba K, Kontsepsiia formuvannia u pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The concept of formation of adolescents national and cultural identity in secondary schools], in «Hirska shkola ukrainskykh Karpat», 2017, t. 16, s. 24-33.
3. Boiko S., Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti ukrainskoi molodi v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of the National and Cultural Identity of Ukrainian Youth in the Context of the Russian-Ukrainian War], in «Ukrainoznavchyi almanakh», 2022, vyp. 30, s. 17-22.
4. Chernukha V., Natsionalna identychnist yak indyikator sformovanoi osobystosti [National identity as an indicator of a formed personality], in «Natsionalna identychnist yak problema nauky y osvity», Kyiv, IOD NAPN Ukrainy, 2020, s. 307-312.
5. Dovhopolova O., «Mistsia pamiaty» ta poshuky sebe [«Places of memory» and the search for self], URL: <https://www.verbum.com.ua/03/2019/memory-places/our-searching-for-the-self/>
6. Erikson E., Identity and the life cycle, New York, Norton, 1980, № 109, p. 270-271.
7. Filipchuk H., Natsionalna identychnist: kulturno-osvitnii vymir [National identity: cultural and educational dimension], Chernivtsi, DrukArt, 2016, 304 s.
8. Herehova S., «Mistsia pamiaty» yak nosii istorychnoho mynuloho ta osnova tvorennia maibutnoho [«Memory places» as bearers of the historical past and the basis of creating the future], in «50-richchia Vsesvitnoi spadshchyny: uroky mynuloho, vyklyky sohodennia ta perspektyvy. Zbirnyk tez ta materialiv konferentsii (m. Chernivtsi 7-8 hrudnia 2022 r.)», Chernivtsi, Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2023, s. 68-71.
9. Herehova S., Rerezentatsiia postati Yurii Fedkovycha u kulturnii pamiaty Chernivtsiv [Representation of the figure of Yuriy Fedkovich in the cultural memory of Chernivtsi], in «Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha: Istoriia», Chernivtsi, Chernivetskyi universytet, 2022, № 2, s. 104-113.
10. Hibernau M., Identychnist natsii [Identity of nations], Kyiv, Tempora, 2012, 304 s.
11. Kanishevska L., Fenomen «natsionalno-kulturna identychnist» yak problema suchasnoho pedahohichnoho dyskursu [The phenomenon of «national-cultural identity» as a problem of modern pedagogical discourse], in «Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka», 2020, 34 (3), s. 204-210.
12. Kasianov H., Teorii natsii ta natsionalizmu [Theories of nation and nationalism], Kyiv, Lybid, 1999, 349 s.
13. Nora P., Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, in «Representations», 26, p. 7-24.
14. Ohienko I., Nauka pro ridnomovni oboviazky [The science of native language duties], Lviv, Feniks, 1995, 46 s.
15. Shkilna I., Formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti starshykh pidlitkiv v umovakh pohranychchia. [Formation of national and cultural identity of senior adolescents in the condition of the border], in «Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi», 2018, vyp. 22, s. 295-306.
16. Stehni O., Natsionalna identychnist [National identity], in «Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy», Kyiv, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2020, URL: <https://esu.com.ua/article-71062>
17. Stepyko M., Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation], Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, NISD, 2011, 336 s.
18. Teorii rozvytku osobystosti Erika Eriksona: visim stadii rozvytku osobystosti [Erik Eriksons theories of personality development: eight stages of personality development], URL: <https://www.alife.com.ua/teoriyi-rozvytku-osobystosti-erika-eriksona-visim-stadij-rozvytku-osobystosti/>
19. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti» [Law of Ukraine «About the main principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity»], Kyiv, 2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
20. Zhelanova V., Matviienko O., Natsionalno-kulturna identychnist osobystosti: sutnist ta struktura [A personalitys national and cultural identity: essence and structure], in «Innovatsiina pedahohika», 2022, vyp. 49, t. 1, s. 17-20.
21. Zhurba K., Bekh I., Dokukina O., Fedorenko S., Shkilna I., Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka [National and cultural identity in the formation of a teenager], Kyiv, 2019, 150 s.
22. Zhurba K., Formuvannia natsionalnoi identychnosti zrostaiuchoi osobystosti v umovakh voiennoho stanu: dosvid eksperymentalnoi realizatsii [Formation of national identity of a growing individual in conditions of martial law: experience of experimental implementation], in «Visnyk NAPN Ukrainy», 2023, t. 5, № 1, s. 1-6.